

Ġamāl al-Dīn Sayyid Muḥammad

PROZNA KNJIŹEVNOST BOSNE I HERCEGOVINE NA ORIJENTALNIM JEZICIMA

Predgovor prevodioca*

S pisi bosanskog proznog stvaralaštva ukazuju nam na prisustvo pisanih i registriranih djela na orijentalnim jezicima (arapskom, turskom i perzijskom jeziku). To su rukopisna djela na navedenim jezicima koja su u određenim historijskim okolnostima stvarali i bilježili autori iz Bosne i Hercegovine. Nesumnjivo je riječ o jedinstvenom fenomenu koji je potaknuo mnoge istraživače da zastanu pred njim kako bi ga otkrili i temeljito razmislili o njegovim aspektima, te detaljno istražili njegove uzroke, posljedice i ciljeve.¹

Ovo je, u suštini, sadržaj knjige koja se nalazi pred nama i nosi naslov *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*. Knjiga

* Riječ je o predgovoru za arapski prijevod djela *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima* autora Amira Ljubovića i Sulejmana Grozdanića. [*AL- 'adab al-natrī li al-Būsna wa al-Harsak bi al-luġāt al-šarqīyya*, al-Markaz al-qawmī li al-tarġama, al-Qāhira, 2009., 462 str.]

¹ Na arapski preveo i predgovor napisao Ġamāl al-Dīn Sayyid Muḥammad.

Imao sam čast da u naše doba budem prvi koji je skrenuo pažnju arapskih čitalaca, generalno, a, posebno, Egipćana na fenomen postojanja bosanskih djela pisanih na orijentalnim jezicima. Vidi: „Kutub al-‘arabiyya bi aqlām yūġuslāfiyya“ Časopis *Āfāq ‘arabiyya*, Irak, mart, 1985.

svojim naslovom i sadržajem privlači pažnju i pobuđuje nekoliko veoma važnih pitanja koja se tiču nas – arapskih čitalaca. Istina, ako želimo tražiti pojašnjenje i osvijetliti prilike u kojima je nastalo prozno stvaralaštvo BiH na orijentalnim jezicima, te saznati okolnosti i uzroke njegova nastanka, nužno je vratiti se unatrag ... kroz stranice historije.

Bosna i Hercegovina je pala pod osmansku vlast u 15. stoljeću (tačnije 1463. godine) i ostala pod vlašću Osmanlija više od četiri stoljeća. To je prouzrokovalo ogromne promjene na svim područjima ekonomskog, društvenog i kulturnog života. Pored toga, Osmanlije su sa sobom donijele državnu i društvenu organizaciju, kao i elemente islamske civilizacije. U ovakvim prilikama i pod utjecajem principa islamske civilizacije veliki broj Bosanaca je iz vlastitih pobuda, dobrovoljno, prešao na islam. Postepeno su napredovali u novom političkom sistemu postajući ustrajni branitelji islamske vjere, dok su istovremeno ljubomorno i hrabro čuvali svoj bosanski jezik, raznoliko nasljeđe i vladanje svojstveno njihovom identitetu i nacionalnosti.

Veoma brzo je Bosna u okviru Osmanske imperije postala most između Istoka i Zapada. Otpočeo je proces izgradnje, naročito podizanja i osnivanja novih gradova sa svim neophodnim potrepsčinama što je uveliko doprinijelo oživljavanju ekonomskih prilika i povećanju odgovarajućih materijalnih sredstava koja su stanovništvu Bosne i Hercegovine osigurala dobar život i povećala poštovanje prema civilizaciji, blagostanju i kulturi. U skladu sa ovim novim okolnostima, razvijale su se i povećavale njihove potrebe za duhovnošću i kulturom. Bosanci i Hercegovci su počeli učiti čitati i pisati na orijentalnim jezicima, uključili su se u obrazovni sistem na svim nivoima i, općenito, se uklopili u naučne, kulturne i književne djelatnosti. Bilo je prirodno da u tom pogledu ushićeno žele upoznati arapski jezik jer je to jezik *Kur'ana*, islama i glavni jezik islamske civilizacije i kulture, te da se okrenu arapskoj kulturi i književnosti poučavajući njihovim plodovima svoj um i odgajajući dušu.

Ne možemo zanemariti činjenicu da su sami Turci Osmanlije učestvovali u velikoj mjeri u dubokom prodiranju arapskog jezika u Bosnu i Hercegovinu. Od početka su držali da je arapski jezik, jezik *Kur'ana* i islamske vjere, najsvršeniji i najistaknutiji. Na tu činjenicu ne ukazuje samo ogroman broj rukopisnih dokumenata i isprava nego i sudskih presuda napisanih na arapskom jeziku za vrijeme osmanskog perioda u Bosni. Učenje i usavršavanje u arapskom jeziku se proširilo zahvaljujući brzom osnivanju niza islamskih obrazovnih ustanova, koje su u osnovi počivale na dobročinstvu i vakufima, poput mekteba i islamskih škola sa različitim nivoima obrazovanja, džamija

i tekija uz koje su bile pripojene bogate opće i specijalizirane biblioteke. Ova mreža ustanova se širila sve dok nije postala izvor kulture i svjetionik nauke vodeći računa o naučnom životu i razvijanju učtivosti. Postoje dokazi koji ukazuju da su Bosanci veoma brzo usavršili sve temeljne znanstvene discipline postavši nosiocima nauke i poklonicima obrazovanja, te da su zauzeli najviše položaje i napredovali do najvećih zvanja na polju obrazovanja ne zaostajući za svojim savremenima u Carigradu. Proslavili su se na ovom području bosanski gradovi: Sarajevo, Mostar, Akhisar (Prusac), Foča, Banja Luka, Tuzla, Travnik i dr.

S druge strane, muslimani Bosne i Hercegovine koji su se, poput mnogih drugih naroda, našli u prostranom krugu islamske kulture i civilizacije, unapređivali su svoje književno stvaralaštvo i kulturne djelatnosti u okviru islamske kulture na tri glavna orijentalna jezika. Turski jezik je bio zvanični jezik u cijelom Carstvu, tj. jezik rukovodstva i upravljanja, historije i književnosti dok je arapski jezik postao prvi jezik u dopisivanju i *lingua koinè* u diplomaciji, služeći za sporazumijevanje obrazovanih muslimana na različitim područjima. Pored toga, arapski jezik je bio glavno oruđe u nauci. Bez ovog jezika se nije moglo ovladati različitim znanostima, spoznati njihova dostignuća, te postići visoki položaj u političkoj upravi, društvu i obrazovnom sistemu u Osmanskoj carevini. Osim toga, sam arapski jezik nije imao rivala pri obavljanju dnevnih vjerskih obreda. Kada je u pitanju perzijski jezik, on je imao prevlast na polju lijepe književnosti, posebno poezije.

U ovim novim okolnostima stanovnici Bosne i Hercegovine su pokazali veliku sposobnost i odigrali veoma važnu ulogu u historiji Osmanskog carstva, ne samo na upravnom nivou kao odgovorne osobe u državi ili borci na bojnopolju i službenici u administraciji, nego su se istakli i na različitim poljima islamske kulture i obrazovanja u različitim književnim vrstama gdje su dali nekoliko blistavih imena. Već od XV stoljeća mnogi muslimani su počeli pisati i stvarati raznovrsna književna i naučna djela na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. To je jedinstven fenomen koji se istražuje, proučava i analizira u ovoj knjizi.

Nedvojbeno je da je prozno stvaralaštvo bilo dijelom poznato u bosanskohercegovačkoj sredini i u naučnim krugovima BiH na osnovu kataloga rukopisa koji se nalaze u najvećim evropskim i bibliotekama islamskih zemalja, a posebno u bibliotekama BiH i njenih susjednih država. Poznato je da je ranije nekoliko bosanskih i evropskih istraživača i stručnjaka pokušalo doprijeti do bosanskog stvaralaštva kroz istraživanje i pisanje studija. Neki

radovi pripadaju devedesetim godinama XIX stoljeća. Postoje i stanovite razlike među autorima. Međutim, kod većine autora prevladava bibliografsko istraživanje bez nastojanja da se sveobuhvatno vrednuju ova djela sa svih aspekata nauke, književnosti, estetike. Postoje i kratke studije, kao i one koje se ograničavaju na nekoliko autora ili pak na djela koja su izabrana na osnovu mišljenja autora i podataka koje je posjedovao. Ima i djela kojima nedostaje nephodan savremeni naučni pristup.

Brojni i različiti uzroci nisu dopuštali navedenim istraživačkim nastojanjima da se prošire kako bi se temeljito proučilo i analiziralo ovo bosansko prozno stvaralaštvo jer je ono, uglavnom, još uvijek bilo u formi rukopisa, te stoga nije izučavano, a njegov tek mali dio je preveden na bosanski jezik. Sve navedeno jasno ukazuje na poteškoće i neprilike s kojima se suočilo istraživanje ovog cijelog proznog stvaralaštva kojem je, nesumnjivo, potrebno ustrajno zalaganje zajednice. Ovaj korpus zahtijeva veliko umijeće čitanja rukopisa, te istraživanja i poznavanja orijentalnih jezika na kojima su rukopisi napisani. Naravno, na polju naučnih istraživanja uslijedilo je nekoliko istraživačkih ciklusa. Svaki istraživač je ugrađivao nove podatke polazeći od rezultata istraživanja do kojih su došli njegove kolege prethodnici. Ovaj pregled nam ne dopušta da navedemo sva istraživanja i studije u kojima se u nekom obliku izlaže ova tema. Međutim, literatura koja se nalazi na kraju knjige upućuje na slična istraživanja i studije i dokazuje kontinuitet u ovoj oblasti.

Radujem se što ovom prilikom, s ponosom, mogu ukazati na dvije doktorske disertacije koje se odnose na temu ovog istraživanja i smatraju se važnom literaturom u ovoj knjizi. Te doktorske disertacije su napisala dvojica Egipćana. Prva disertacija, koju je branio Kamil Buhi 1963. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, nosi naslov *Arapski radovi jugoslovenskih pisaca*. Kamil Buhi je studirao arapski jezik na ovom fakultetu, a nakon povratka u Egipat radio je kao direktor radio emisija o Kur'anu Časnom. Druga disertacija je pod naslovom *Muhamed Musa „Alamek“ – Bosanac, arapski jezikoslovac iz prve polovine XVII stoljeća*. Ovu disertaciju je branio Husayn 'Abd al-Laṭīf na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 1965. godine. Ipak, uprkos njihovoj važnosti, ove disertacije nisu do sada objavljene niti u Egiptu niti u inostranstvu.

Za vrijeme Titove komunističke vlasti u bivšoj Jugoslaviji istraživanja bosanskog stvaralaštva na orijentalnim jezicima su naišla na snažan otpor i žestoko suprotstavljanje političkog i obrazovnog rukovodstva. Zbog nepoznavanja bosanskog nacionalnog nasljeđa, slijepih predrasuda uzrokovanih

ideološkim i političkim zabludama, te odsustva tolerancije prema svemu što je u vezi sa islamom kroz kulturu i bosansku tradiciju, u obrazovnim programima na svim nivoima (osnovnoj, srednjoj školi i fakultetima), u naučnim i institucijama kulture, na stranicama različitih publikacija, Turcima Osmanlijama su pripisivane sve nesreće i zla koja su zadesila Balkan. Na Osmanlije je potpuno prebačena odgovornost za sve nedaće, a rezultati i posljedice toga su zanemarivanje istraživanja, detaljnog ispitivanja i razjašnjavanja činjenica i njihovih odnosa. Tako je Bosna opisana kao „tamni vilajet“. Ovim izrazom se želi reći da je navedeni period u historiji Bosne i Hercegovine obavijen tamom, da je ona lišena bilo kakvog naučnog, književnog i umjetničkog stvaralaštva. Takve tvrdnje su daleko od istine.

Idući putem slijepe pristrasnosti, komunisti su ustrajno nijekali stvaralaštvo Bošnjaka na orijentalnim jezicima pod izgovorom da ono nema nikakve veze sa bosanskom književnošću i tvrdili da je ovo stvaralaštvo dio turske književnosti ili da je ono jedna vrsta arapske književnosti, ili pak oponašanje arapske književnosti, te da ne donosi ništa novo i korisno. Te neosnovane tvrdnje koje počivaju na temelju nacionalne nejednakosti se oslanjaju jedino na zle namjere. Naučni metod obavezuje da treba prije svega obaviti detaljno istraživanje i strpljivo studirati ovo stvaralaštvo koje su sastavljali i pisali Bošnjaci u određenom razdoblju svoje historije i ne oslanjati se na bilo kakve prethodne neistinite sudove. Kritika i studija su jedini put za njegovo vrednovanje i izricanje suda kroz kontrastiranje i kompariranje sa drugim književnostima.

Kasnije je postalo jasno da sve navedeno ulazi u okvir plana zasnovanog na lošim namjerama, tačnije rečeno, ranije isplaniranu urotu ekstremista među srpskim i hrvatskim nacionalistima u Bosni i Hercegovini i izvan nje (na prvom mjestu u Srbiji u redovima srpskih orijentalista) da bi se zaboravila prošlost i tradicija muslimana Bosne i Hercegovine, kako bi se zanemarile i potcijenile njihove vrijednosti. Rezultat ovog projekta je neistinita, obmanjujuća teorija koja se godinama poštovala, ustrajno opravdavala, gradila na različitim pretpostavkama i lažima koje su služile da potvrde kako muslimani BiH nemaju porijekla među narodima BiH, kako nemaju korijene, te da su oni izmišljeni narod. Tragičan ishod projekta poput ovog i teorija sličnih ovoj jeste masovno uništenje i etničko čišćenje muslimana BiH, kao i stradanje i mučenje koje su podnosili kroz različite periode svoje

historije, npr. događaji za vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata i tokom agresije na BiH (1992-1995).²

Glavni cilj knjige koja se nalazi u našim rukama je bio obaviti naučno istraživanje i provesti temeljitu studiju sačuvanih prozних bosanskih djela (rukopisi, kopije i štampana izdanja) na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, te ispitati određene dokumente, knjige i literaturu koji govore na ovu temu, a potom izabrati djela sa aspekta raznovrsnosti tema, pronaći način za izlaganje teme i detaljno predstaviti djela kao dio bosanske tradicije. Sve je rađeno s ciljem potvrđivanja historijskog identiteta autora i djela i u svrhu vrednovanja istih putem primjerenih naučnih kriterija.

Kao što knjiga ima za cilj da na osnovu rezultata istraživanja i naučne studije potvrdi i dokaže bogatstvo kulturne historije naroda Bosne i Hercegovine, ona također ističe da ova historija nije manje vrijedna od kulturne historije bilo kojeg susjednog evropskog naroda, te da je ukorijenjena, ne samo u evropsku historiju nego i u islamsko nasljeđe. Stoga su Bosanci i Hercegovci divni nasljednici plodova i vrijednosti islamske civilizacije u koju su zasadili svoje biljke brinući se o njima, odgajajući ih u evropskoj zemlji više od četiri stoljeća. Cilj knjige je, također, doprinijeti da se u evropskoj sredini poveća poštovanje i uvažavanje islama, ne smatrajući ga samo svjetskom religijom nego i kulturom koja ima veoma bogato i raznovrsno književno nasljeđe. Pored svega navedenog, svrha knjige bila je i potvrditi da je Bosna i Hercegovina već nekoliko stoljeća most na kojem se isprepliću veze između arapsko-islamske kulturne tradicije i tradicije i kulture zapadne Evrope.

Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima predstavlja jednu od važnih publikacija iz edicije "Posebna izdanja" koju objavljuje Orijentalni institut u Sarajevu u okviru svojih metodološko - istraživačkih projekata koje realizira i sprovodi. Ova edicija sadrži kolekciju naučno-stručnih istraživanja iz pera specijaliziranih istraživača među profesorima Instituta. Broj izdanja iz ove edicije se povećava svake godine. To potvrđuje činjenicu da se Orijentalni institut smatra čvrstom tvrđavom, blistavim svjetionikom i nosiocem baklje vodilje u oblasti orijentalnih studija u Bosni i Hercegovini.³ Njegova biblioteka sa svojim sadržajima je bila jedna od najvažnijih i najbogatijih specijaliziranih biblioteka u Bosni i Hercegovini i

² Vidjeti šire: Ğamāl al-dīn Sayyid, *Al-Bašāniqa – al-tārih, wa al-taqāfa*, al-maġlis al-'alā li al-taqāfa, Kairo, 2007.

³ Šire vidjeti: Ğamāl al-dīn Sayyid, *Al-Būsna wa al-Harsak*, Dār su'ād al-šabāh, Al-Qāhira, 1992, str. 169 – 171.

okolnim zemljama. Zbirke rukopisa koje su bile u posjedu Instituta su bile neprocjenjive sa aspekta naučne i umjetničke vrijednosti.

Međutim, Institut je bio izložen strašnoj i nečuvenoj tragediji. Novi fašisti su 17. maja, 1992. godine uništili i spalili ovu jedinstvenu naučnu instituciju. U jednom danu usljed granatiranja nestali su svi rukopisi i djela velike historijske vrijednosti. U prah su se pretvorili ti vrijedni spomenici pisani i prepisivani u različitim krajevima svijeta u periodu od XI pa do početka XX stoljeća. Spaljeno je sve što je sakupljano i sačuvano od Prvog i Drugog svjetskog rata i drugih lokalnih ratova, od raznolikih otimačina i pustošenja kojima je grad Sarajevo bio izložen kroz historiju. Vatrom mržnje i zlobe spaljena je ova rijetka intelektualna relikvija i njeno izvorno i neprocjenjivo stvaralačko blago.

Svjetski mediji su se tada složili da će ovaj dan biti zapisan crnim slovima u historiji nauke, kulture i civilizacije ovog regiona. Smatram da nijedna lokalna ili međunarodna institucija, kakve god bile njene mogućnosti i sposobnosti, neće biti u stanju procijeniti dimenzije ove ogromne štete, ne samo za Bosnu i Hercegovinu već za ljudsku misao i, općenito, za cijelo čovječanstvo.

U ovom kontekstu nužno je ukazati na to da su svi rukopisi i izvori Orijentalnog instituta koji su korišteni u ovom istraživanju spaljeni i više ne postoje. To nam objašnjavaju i autori u svojim posvetama.

Jedna od čudnih okolnosti pri štampanju ove knjige je da je Izdavačka kuća "Svjetlost", zadužena za njeno izdavanje, knjigu predala u štampariju "Oslobođenja". "Oslobođenje" je u to vrijeme sa žarom i entuzijazmom branilo identitet i nezavisnost Bosne i Hercegovine, što je nagnalo srpske ekstremiste da ga granatiraju u prvim danima agresije na Bosnu, tako da je vatra zahvatila štampariju i sve uništila. Među spaljenim ostacima ove štamparije nalazio se i pepeo odštampanih stranica ove knjige koja je čekala prijelom i uvezivanje. Dr. Amir Ljubović se uputio u štampariju u nadi da će naći bilo šta što vatra nije progutala kako bi mogao ponovo sastaviti knjigu, budući da je i njena konačna verzija spaljena prije toga brutalnim uništavanjem Orijentalnog instituta. Imao je sreće da pronađe papire koji su kasnije postali primjerak na osnovu kojeg je štampana ova knjiga.

S druge strane, ova knjiga je štampana tokom 1995. godine, u vrijeme kada je Sarajevo proživljavalo posljednje dane rata. Uz ogromne teškoće štampane su knjige, dnevne novine, druge publikacije i izdanja, dok je to često bilo i nemoguće. Uglavnom je, uz prethodnu najavu ili bez nje,

nestajalo električne energije i tako je, uz veliki napor i u teškim okolnostima štampana i ova knjiga, uključujući korekturu i reviziju. Uprkos uloženom trudu u ovom segmentu ostale su štamparske greške čiju ispravku prije objavljivanja okolnosti nisu dozvolile. Moram priznati da su mi ove greške zadale mnogo muke tokom prevođenja i da nije bilo širokogrudne pomoći dr. Amira Ljubovića, ne bismo ih mogli pronaći i otkloniti.

Smatram da ova knjiga od mene traži samo kratko predstavljanje, jer su autori obavili taj zadatak na najbolji mogući način u predgovoru i rezimeu knjige. Stoga nema potrebe za ponavljanjem i preopširnosti da ne bi otežavali tebi, dragi čitače. S obzirom na sve izložene probleme, nekako sam se približio ovoj knjizi, a tebe, dragi čitače, pozivam da shvatiš mnogobrojne činjenice o proznom stvaralaštvu Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima, da temeljito proučiš okolnosti koje su doprinijele njegovom nastanku, okruženje u kojem su rasli autori ovih djela, obrazovni sistem Osmanskog carstva čiji dio je bila i Bosna i Hercegovina. Sve su to važni elementi koji su pomogli i doprinijeli nastanku bosanskog stvaralaštva u ovom obliku. Sigurno je da se ovo stvaralaštvo nije pojavilo iz ničega. To nije raslinje bez korijena i oslonca, nego su to biljke koje su nicale i bile zalijevane u zemlji natopljenoj islamskim i orijentalnim utjecajima tog vremena. Stoga naučna lojalnost zahtijeva od naučnika i stručnjaka da se objektivno upoznaju sa ovim djelima, da se metodološki upoznaju sa njihovom istinskom prirodom, a ne da je zanemaruju, sputavaju i skrivaju njene pozitivne strane.

Iako su autori iscrpno studirali i analizirali predmet svog istraživanja, te o tome iznijeli mišljenje, vrata su još uvijek otvorena za nova otkrića sličnih prozних tekstova, te postoji mogućnost provođenja više istraživanja i studija u ovoj oblasti. Ovakve studije bi, nesumnjivo, odstranile rašireno neznanje o naslijeđu naroda trećeg svijeta, i podstakle da se otklone neki propusti u pogledu pozitivnog interesa za naslijeđe i rukopise.

Prevodilac svoj Predgovor završava predstavljanjem autora dajući njihove osnovne bio-bibliografske podatke.

* * *

Bilješka o prevodiocu

Djelo *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima* autora Amira Ljubovića i Sulejmana Grozdanića je prošle godine prijevodom na arapski jezik dobilo široki krug čitalaca ogromnog arapskog područja. Za ovaj prijevod zaslužan je Gamal Sayed Muhamed (Ġamāl al-dīn Sayyid

Muḥammad), istaknuti prevodilac više važnih naslova sa jezika bivše Jugoslavije na arapski jezik, te pisac autorskih djela koja se tiču različitih problema iz književnosti i kulturne historije. Svoj prijevod Gamal Sayed Muhamed je opremio Predgovorom koji poput najboljeg izaslanika arapsku javnost upozna sa prilikama u Bosni i Hercegovini pod osmanskom vlašću, uključivanjem Bosanaca u krug orijentalno-islamske civilizacije, djelima nastalim u Bosni i Hercegovini na orijentalnim jezicima, ali i sa teorijama koje su imale za cilj zaborav i potcjenjivanje bosanske prošlosti i tradicije, u čiju svrhu je poslužila i čuvena sintagma o Bosni kao „tamnom vilajetu“. Smatrali smo da bi se bilo korisno kroz riječi prevodioca iznova podsjetiti na doprinose i vrijednosti koje je Bosna i Hercegovina, u okviru Osmanske carevine, ugradila u orijentalno-islamsku kulturu i civilizaciju i još jednom potvrditi da je, iako u političkom smislu krajište Osmanskog carstva, BiH u kulturnom smislu bila jedno od njegovih najistaknutijih središta.

Dr. Gamal Sayed Muhamed je rođen u Kairu 1942. godine. Diplomirao je srpsko-hrvatski jezik na Odsjeku za slavistiku pri Filološkom fakultetu Univerziteta 'Ayn Šams u Kairu. Godine 1962. je stekao titulu magistra, a doktorirao je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Napisao je više djela iz oblasti moderne književnosti, a među najpoznatija se ubrajaju:

- *Al-adab al-yūḡuslafiyy al-mu'ašir*, Silsila 'ālām al-ma'rifa, al-Kuwayt, 1984., 350 str.
- *Maqdūniyya bayna al-maḍī wa al-ḥāḍir*, al-Hay'a al-misriyya al-'amma li al-kitāb, al-Qāhira, 1987., 270 str.
- *Miṣr wa 'adam al-inḥiyāz*, Vizāra al-i'lām, al-Qāhira, 1989., 48 str.
- *Al-Būsna wa al-Harsak*, Dār su'ād al-ṣabāḥ, al-Qāhira, 1992., 291 str.
- *Al-Bašāniqa – al-tāriḥ wa al-taqafa*, al-Maḡlis al-a'lā li al-taqāfa, 2006., 216.

Preveo je i sljedeća djela sa jezika bivše Jugoslavije na arapski jezik:

- Branislav Nušić, *Opasna igra (Al-lu'ba al-ḥatira*, Dar al-kātib al-'arabiyy li al-ṭabā'a wa al-našr, al-Qāhira, 1969.)
- Branislav Nušić, *Gospođa ministarka (Ḥurma Ma'ālī al-wazīr*, al-Qāhira, 1970.)
- *Izbor iz makedonske poezije, (Muhtārāt min al-ši'r al-maqdūniyy*, al-Hay'a al-'amma li al-kitāb, al-Qāhira, 1984.)

- Ivo Andrić, *Gospođica* (*Al-Ānisa*, Dār al-hilāl, al-Qāhira, 1985.)
- Trajan Petrovski, *Sfinga* (*ʿAbū al-hūl*, al-Hayʿa al-ʿamma li al-kitāb, al-Qāhira, 1986.)
- Ajša Zahirović, *Most ima oči* (*Al-ġisr lahu ʿūyūn*, al-Hayʿa al-ʿamma li al-kitāb, al-Qāhira, 1988.)
- Velimir Lukić, *Dugi život kralja Osvalda* (*Al-ḥayā al-madīda li al-malik Ūzwāld wa al-muʿāmera*, al-Kuwayt, 1988.)
- Mato Lovrak, *Neprijatelj broj 1* (*Al-ʿaduww raqm wāḥid*, al-Hayʿa al-ʿamma li al-kitāb, al-Qāhira, 1989.)
- Rešad Kadić, *Ilhamijin put u smrt* (*Ṭariq ʿIlhāmī ʿilā al-mawt*, Dār al-šabāḥ, al-Qāhira, 1992.)
- Branislav Nušić, *Ožalošćena porodica* (*Al-ʿāila al-ḥazīna*, al-Kuwayt, 1997.)
- Nedžad Ibrišimović, *Bio jednom jedan* (*Kāna yā mā kāna wa qiṣaṣ al-ʿuḥrā*, al-Markaz al-qawmiyy li al-tarġama, al-Qāhira, 2007.)

Gamal Sayed Muhamed je sa arapskog na jezike bivše Jugoslavije preveo:

- *Izbor iz egipatske poezije* (*Muḥtārāt min al-šiʿr al-miṣriyy*) Skopje, 1984.
- *Priče iz Egipta* (*Ḥikāyāt min Miṣr*) Ljubljana, 1986.

Objavio je veliki broj tekstova iz oblasti književnosti naroda bivše Jugoslavije, te komparativnih studija u mnogim arapskim časopisima. Član je Udruženja pisaca Egipta ■

Sa arapskog jezika prevela i bilješku o prevodiocu napisala:
Velida Mataradžija